

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Л. М. Кравченко, М. І. Степаненко

Аналізується проблема розвитку професійної компетентності й компетенції особистості педагога, проаналізовано систему добору і навчання талановитої молоді, підготовки майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, обдаровані діти, процес формування компетенцій, процес виявлення й розвитку обдарованих учнів.

Кравченко Л. Н., Степаненко Н. И. Система подготовки педагогов к работе с одаренными учащимися путем развития профессиональных компетенций

Анализируется проблема развития профессиональной компетентности и компетенции личности учителя, проанализирована система отбора и обучения талантливой молодежи, подготовки будущих педагогов к работе с одаренными детьми.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компетентностный подход, одаренные дети, процесс формирования компетенций, процесс выявления и развития одаренных учеников.

Kravchenko L. M., Stepanenko M. I. Teacher Training System to Work with Gifted Students through Development of Their Professional Competence

The article deals with the problem of development of professional competency and teacher's personal competence, system of selecting and teaching the talented youth and training of future teachers to work with gifted children is analysed.

Key words: competency, competence, competency building approach, gifted children, formation of competencies, revealing and developing the gifted pupils.

Посилення світових інтеграційних процесів на початку ХХІ століття суттєво змінює уявлення сучасних учителів про цілі та цінності освіти, процес формування людської особистості, актуалізує проблеми міждисциплінарних досліджень у системі людинознавчих наук з метою значного покращення якості освітніх послуг і професійної педагогічної підготовки. Особливо це стосується вчителя, який закладає основи всебічно й гармонійно розвиненої особистості, формує нове покоління громадян, здатне до життєтворчості й реалізації своїх неповторних обдарувань упродовж життя.

Основні напрями модернізації сучасної вищої педагогічної освіти з орієнтацією на кращі її світові зразки, визначені в нормативно-правових документах (Конституція України, Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті, закони України "Про освіту", "Про вищу

освіту", Державна програма "Вчитель"), вимагають широкого впровадження у традиційну масову практику системи професійної освіти та підготовки вчителя до тенденцій оновлення змісту й технологій, посилення гуманітарного складника у формуванні майбутніх фахівців за рахунок упровадження людиноорієнтованих наукових і навчальних дисциплін, уваги до самостановлення й самоствердження людини упродовж її життя.

Обдарованість дитини – що це таке? Можливо, своєрідна іскра Божя, яку треба відшукати у дитячій душі й допомогти не тільки не згаснути, а спалахнути високим полум'ям. Здібні, талановиті люди у будь-якому суспільстві є його стимулом до руху вперед, вони своїми інтелектуальними зусиллями забезпечують прогрес людства. Тому кожен учитель має задати собі запитання: "Як знайти та визначити обдарованість?" – і цим самим здолати

Кравченко Любов Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Степаненко Микола Іванович, доктор філологічних наук, академік Академії наук вищої освіти України, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

той стереотип, що через свою зайнятість, брак інформації, методичної підтримки він обмежений у виборі інструментарію, який допоміг би це зробити. Виявлення обдарованості надзвичайно важливе – від цього залежить, кого й на підставі яких критеріїв школі слід відбирати у спеціалізовані групи, як диференціювати програми, зрештою, як організувати навчання. Від правильного розуміння сутності обдарованості залежить і те, на які нахили своїх вихованців педагог звертатиме увагу. Завдання сучасної школи – підтримати учня та розвинути його здібності, підготувати ґрунт для того, щоб ці здібності були максимально реалізованими.

Нині у педагогічній науці відбувається пошук шляхів формування фахових компетенцій майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми. Численні дослідження останніх років, присвячені проблемам професійного становлення педагогів, засвідчили розробленість таких аспектів професійної підготовки фахівців: методологічні засади сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень та ін.), теоретико-методологічні основи професійно-педагогічної освіти (О. Абдуліна, С. Архангельський, Є. Белозерцев, А. Бойко, І. Гавриш, Н. Кузьміна, І. Підласий, В. Сластьонін, В. Стрельников, Н. Тализіна, Н. Шиян та ін.), обґрунтування змістових основ компетентісної підготовки вчителів, розвиток професійної компетентності й компетенцій, значущих якостей і цінностей особистості педагога (Н. Бібік, В. Бондар, О. Савченко, Л. Хомич, І. Шапошнікова та ін.).

Компетентісний підхід передбачає застосування іншої методології організації змістової та процесуальної сторін і створення такої моделі освіти, яка, базуючись на результатах навчання, регулює саморозвиток учнів, майбутніх учителів, викладачів, усієї системи освіти загалом. Під компетентісним підходом учені пропонують розуміти спрямованість педагогічного процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде загальна компетентність людини – інтегрована характеристика особистості, що є сукупністю реалізованих, засвоєних ключових компетентностей. Використання означеного підходу, на переконання багатьох дослідників, сприяє подоланню традиційних когнітивних орієнтацій середньої та професійної педагогічної освіти, зумовлює оновлення її змісту, методів і техно-

логій. Отже, компетентісний підхід посилює практичну орієнтацію освіти, наголошує на результатах підготовки, її професійному аспекті, конкретному досвіді та активній діяльній позиції фахівця. Для цього підходу визначальними категоріями є "компетентність" і "компетенція".

Учені одностайні в тому, що поняття "компетенція" і "компетентність" стосовно професійної освіти не є однозначними й пропонують розмежовувати їх. Зокрема, Е. Зеєр вважає, що компетентність людини визначає її знання, уміння й досвід, а компетенція є здатністю людини мобілізувати ці знання, уміння і досвід у конкретній соціально-професійній ситуації (див.: [2; 3]). А. Хуторський також пропонує розвести ці поняття, використовуючи їх паралельно, але вкладаючи в них різний зміст. Компетенція, на думку цього педагога, – стандартизована сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для їхньої якісної продуктивної дії. Компетентність – це володіння людиною сукупністю відповідних компетенцій, що заманіфестовує її особистісно-діяльнісне ставлення до предмета перетворення (див.: [4; 5]).

Компетенція, таким чином, це наперед задана норма освітньої підготовки, а компетентність – властивість особистості, необхідна для якісної продуктивної діяльності у тій чи іншій педагогічній сфері. Поняття "компетентність" є результативно-діяльнісною характеристикою освіти, яку сформовано через знання, уміння, навички, цінності, ставлення, досвід. Компетенція ж як коло повноважень особистості у певній галузі чи окремій її царині – похідне, вужче поняття, що базується на знаннях, уміннях, досвіді, які можна застосувати в конкретній ситуації, формується в результаті навчання й передбачає встановлення зв'язків між знаннями та ситуацією, тобто уможлиблює оперування здобутими типовими знаннями, уміннями та досвідом у певній ситуації в конкретних умовах професійної діяльності.

Професійну компетентність учителя розглядають як комплексну результативну характеристику теоретичної і практичної підготовки фахівця до здійснення педагогічної діяльності, інтегративну сукупність універсальних і професійних компетенцій, особистісних нахилів і орієнтирів щодо вдосконалення, утверджен-

ня власного досвіду, готовність фахівця до реалізації певних професійних функцій на основі продуктивного й нестандартного використання ним зовнішніх і внутрішніх ресурсів. Яким має бути вчитель у роботі з обдарованими дітьми? Талановитим, здатним до експериментальної й творчої діяльності, професійно грамотним, інтелігентним, моральним і ерудованим, володіти сучасними педагогічними технологіями, мати позитивну "Я-концепцію", бути цілеспрямованим, наполегливим, емоційно стабільним, умілим організатором навчально-виховного процесу, психологом. Що мусить уміти вчитель у роботі з обдарованими дітьми? Збагачувати навчальні програми, тобто оновлювати й розширювати зміст навчання, працювати диференційовано, здійснювати індивідуальний підхід і консультивати учнів, стимулювати пізнавальні здібності школярів, удаватися до зважених психолого-педагогічних рішень, аналізувати навчально-виховну діяльність – свою та класу, добирати й готувати матеріал для колективних творчих справ тощо.

Реалізація цього підходу передбачає виділення ключових компетентностей педагога – пізнавально-аналітичних, креативних, навчально-виховних, лідерських, організаторських, інформаційно-комунікативних, загальнокультурних – та розроблення моделі підготовки фахівця, яка відповідає принципам неперервності, суб'єктності, фасилітації, елективності, компетентності, цілісності, концентричності, наступності, інноваційності.

Сучасна українська школа має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарувань і талантів. Прийнято низку законів і програм (Закон України "Про освіту", Національна програма "Діти України", Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей), спрямованих на створення цілісної, саморегульованої системи, націленої на виявлення та підтримку обдарованої молоді, розвиток і реалізацію її здібностей, стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів і викладачів вищих навчальних закладів, активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді. Пріоритетними визначено такі напрями:

– необхідність створення державної системи добору й навчання талановитої

молоді, розроблення та запровадження механізмів її державної підтримки, творчих конкурсів, турнірів тощо;

– забезпечення однакового доступу до освіти дітей і молоді з винятковими здібностями завдяки варіативності базової освіти відповідно до індивідуальних можливостей;

– необхідність залучення кращих інтелектуальних і духовних сил суспільства в освітню сферу, пов'язана з упровадженням багатоваріантних моделей і програм здобуття педагогічної освіти на основі компетентнісного підходу до підготовки педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах нового типу (див.: [3]). У цьому контексті важливим, наприклад, є питання про існування різних типів загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечення однакового доступу дітей до можливостей реалізації академічної, творчої, предметної, лідерської обдарованості. Зрозуміло, коли дитина навчається у великій профільній школі з необмеженими можливостями диференціації й варіативності навчальних програм відповідно до обраного профілю, то і вчителі володіють методиками психологічної та педагогічної діагностики учнів, проектами професійних проб, ресурсами для організації науково-дослідницької діяльності школярів.

У великих профільних школах існують можливості використання інноваційних технологій навчання:

– *теорія розв'язання винахідницьких завдань* (ТРВЗ): рекомендує певний набір прийомів мислення, кінцевою метою яких є свідоме досягнення стану "осяяння", роботи інтуїції. Використання алгоритму розв'язання проблемних ситуацій у ході навчального процесу виробляє в учнів такий стиль мислення, в основі якого є гнучкість, оригінальність, чутливість до суперечностей, уміння свідомо моделювати ідеальний еталон, психологічно орієнтована спрямованість на його досягнення й домагання цього найкоротшим шляхом;

– *ейдетика*: пропонує технологію формування ейдетичного мислення, в основі якого лежить запам'ятовування інформації через образи, асоціації й відчуття. В учнів розвивається уява та фантазія, гнучкість мислення, здатність створювати об'ємні й яскраві образи. Відбувається стимулювання роботи правої півкулі головного мозку, яке забезпечує розвиток здатності створювати варіативність у розв'язанні творчого завдання, що є осно-

вою для активізації й раціонального використання креативного мислення.

Постає ще одна досить складна проблема: як бути із сільською однокомплектною або малокомплектною школою? Зрозуміло, що в такій школі кожен учитель має працювати з обдарованими дітьми індивідуально чи у формі групової роботи. Проте саме в цьому освітньому закладі все чіткіше дають про себе знати недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення такої діяльності. Нестандартна, обдарована дитина викликає в недосвідченого педагога непорозуміння: з одного боку, він усвідомлює, що неординарний учень потребує специфічної та досить складної роботи, а з іншого – відчуває нестачу відповідних знань і досвіду роботи з обдарованою особистістю на тлі несформованого професійного середовища школи, про яку йдеться.

Якщо ж учителі й визнають необхідність спеціально організованої роботи з обдарованими дітьми, то здебільшого їхню увагу зосереджено на академічній обдарованості (переможці предметних олімпіад, учасники МАН тощо), робота ж із розвитку інших видів обдарованості відбувається несистемно. Слід сприймати як аксіому те, що обдарований учень (і компетентнісний підхід поглиблює цю думку) починається з обдарованого вчителя (інтелект загострює інтелект, характер виховує характер, особистість формує особистість). Обдаровані діти часто оригінальні у поведінці та комунікації. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до комунікативної ситуації, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з однолітками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності. Варто пам'ятати й про те, що *обдаровані діти частіше за своїх однолітків обирають роль дорослого у творчих іграх, змагаються з іншими дітьми. Вони надто відповідальні, вимогливі до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, вияскравлюють їхню винятковість, талановитість, позаяк самі знають собі ціну. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до духовних цінностей.*

Роботу вчителів з обдарованими учнями в невеликій школі слід здійснювати за такими напрямками:

1. На уроках – індивідуалізована диференційована робота.
2. Гурткова робота з предмета.
3. Позакласні заходи у межах предметних тижнів.
4. Предметні заходи у класі із запрошенням батьків.
5. Участь старшокласників у шкільній конференції "День науки" із захистом навчальних проектів.
6. Участь обдарованих дітей в олімпіадах і різного рівня творчих конкурсах.

Особливою формою роботи з обдарованими дітьми є шкільні театралізовані свята, оскільки в них діти мають змогу не тільки реалізувати акторські здібності, безпосередньо беручи участь у виставах, але й виявити творчі навички, розвинути схильність до художнього читання й літературної творчості, використати ерудицію, дослідницький досвід у вікторинах і наукових диспутах. Така робота сприяє підвищенню мотивації обдарованих дітей до співробітництва з педагогами й систематичному самовдосконаленню.

Важливо домогтися, щоб система підготовки майбутнього педагога до роботи з обдарованими дітьми охоплювала заклади освіти різних рівнів акредитації: загальноосвітня школа (професійна орієнтація і методична робота), педагогічний ліцей, педагогічне училище, вищий навчальний педагогічний заклад, заклади післядипломної педагогічної освіти. Загальноосвітня школа повинна організувати цілеспрямовану роботу щодо виявлення серед старшокласників педагогічно обдарованих учнів і створити умови для їхньої професійної орієнтації на педагогічну діяльність. У вищому навчальному закладі така робота має охоплювати діяльність студентських проблемних гуртків і семінарів, підготовку наукових робіт студентів, аспірантів і молодих учених, організацію студентських олімпіад університетського та всеукраїнського турів. Роботу з майбутніми вчителями слід вести цілеспрямовано, систематично, вона мусить здійснюватися цілісно, охоплювати всі види навчання студентів, до неї варто залучити всі кафедри та підрозділи вищого навчального закладу, адже обов'язок кожного педагога – бути готовим до того, щоб виявляти й розвивати обдаровану дитину в конкретних умовах школи [1].

Підготовка майбутніх учителів до роботи з обдарованими учнями вимагає належної змістової наповненості занять у виші, спроектованої на новизну інформа-

ції та різноманітні види пошукової, аналітичної, розвивальної, творчої діяльності студентів. У вищому навчальному педагогічному закладі поряд із традиційними формами організації навчального процесу (лекція, семінар, лабораторний практикум, індивідуальні та групові консультації, колоквиуми, ділові ігри, навчальні конференції) повинні переважати такі методи як самостійна робота, пошукове й дослідницьке засвоєння знань, умінь і навичок, зорієнтованість на поглиблене вивчення навчального матеріалу, систематизацію, структурування, формування компетенцій розширення та нестандартного поєднання навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, виявлення різнопланових аспектів креативності особистості. Необхідно у процесі фахового навчання у вищому педагогічному закладі сформувати у студентів компетентність володіти ситуацією, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми та варіанти практичних рішень. Цьому сприяють такі компетенції як мікровикладання фрагментів уроку, моделювання фрагментів виховних проектів, розв'язування педагогічних задач, ділові ігри, аукціони педагогічних ідей, конкурси педагогічних талантів, конкурси-імпровізації тощо.

Отже, реалізуючи свій творчий потенціал у процесі фахового навчання, майбутні вчителі засвоюють алгоритми дослідницької діяльності, а значить – формують компетенції виявляти й розвивати обдарування учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями як складова його професійної компетентності [Електронний ресурс] / О. Є. Антонова. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/7879/>.
2. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во Уральского гос. проф.-пед. ун-та, 1998. – 126 с.
3. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход : учеб. пособ. / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.

4. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] : Доклад на отделении философии образования и теории педагогики. Центр "Эйдос" / А. В. Хуторской. – Режим доступа : www/eidos.ru/news/compet.htm.

5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С.58–64.

Цитувати: Кравченко Л. М., Степаненко М. І. Система підготовки педагогів до роботи з обдарованими учнями шляхом розвитку фахових компетенцій / Л. М. Кравченко, М. І. Степаненко // Постметодика. – 2012. – № 4 (107). – С. 23–27.

© Л. М. Кравченко, М. І. Степаненко, 2012. Стаття надійшла в редакцію 23.05.2012 ■